

BLAND REBELLER OCH VITA ELEFANTER

Finns det likheter mellan Macchiarini-affären på Karolinska Institutet och den svenska maoistsekten Rebellerna? Magnus Nordqvist har mött Bosse Lindquist, mannen bakom dokumentärerna, i ett samtal om karismatiska personer, gruppillusioner och godheten som drivkraft.

BOSSE LINDQUIST tar emot i sin lägenhet på Södermalm i Stockholm. Köket är lite rörigt. Det ligger smulor på bordet. Medan kaffet blir klart torkar han bort fläckar från golvet med disktrasan. En knapp vecka har gått sedan det sista avsnittet av hans senaste dokumentär, *Experimentet*, visades. Dokumentären handlar om den världsberömda kirurgen Paolo Macchiarini och hans experiment på patienter i Sverige och Ryssland som lett till flera människors plågsamma död.

Jag frågar om han kan koppla av nu? Men nej, den här gången verkar det inte blåsa över. För mycket står fortfarande på spel för alldeles för många. Karolinska Institutet och Karolinska Sjukhusets ansvariga drar i alla trådar de kan för att rädda ansiktet. De prestigefulla institutionernas varumärke står på spel. Bosse Lindquist har fått försvara den bild han gett i alla medier. Den kommer att stå sig och utgången är given, men det vet vi ännu inte.

SORG

Det är särskilt ett förtäat ögonblick i dokumentären jag fäst mig vid. I den sista delen av det sista programmet ställer Bosse Lindquist alla de besvärliga frågorna. Den komplicerade historien om stjärnkirurgen har kommit till sitt snöpliga slut. Trots allt lidande som han vållat måste man tycka synd om människan, så liten i sin fallande glans av storhet. Utfrågaren vet på förhand att detta kommer att bli den sista intervjun. Den överbevisade Macchiarini vägrar svara och anklagar i stället Lindquist för allt, från att inte förstå engelska, till att vara en usel journalist.

– Vad känner du då?

– Det är sorg, bara sorg! Jag vet ju att han vet att jag nog är den som, just nu, är den i hela världen som är mest inläst på hans verksamhet. Jag skulle kunna gå igenom varje operation

detalj för detalj och ställa nyanserade frågor. Men han ville inte göra det. Jag antar att det är för att det riskerar smula sönder hela hans värld, den lögn han byggt upp. Däremot är jag inte säker på att han ljuger. Jag tror inte att det är så han funkar. Att han tror på det han säger och är övertygad om att det han gör är rätt på lång sikt.

Det var som jag hade haft på känn. Bosse Lindquist är ingen skjutjärnsreporter. Han verkar inte räkna sina framgångar i antalet rullande huvuden och ger intryck av att vara en sanningssökare.

För några år sedan gjorde Sveriges Radio en retrospektiv över hans

Twivelaktiga metoder försvaras med löften om framtida välsignelser

gärning som reporter. Flera av hans reportage sändes och man gjorde en längre intervju med honom som fortfarande ligger på Sveriges Radios hemsida för nedladdning. Han har rört sig över vida områden, men ett tema som ständigt återkommer är de förlorade utopierna. I sina reportage om vetenskapen har han synat bland annat tvångssteriliseringarna i Sverige. Han har också ägnat flera reportage i både radio och tv åt politiska projekt som Röda Khmerernas Kam-bodja, deras svenska försvarare och om den svenska maoiströrelsens mest explosiva kärna, Rebellerna. Några dokumentärer om religiöst färgade projekt har han däremot ännu inte gjort. Å andra sidan verkar det finnas något av en religiös dimension i alla de här reportagen om världsbilder

– och hur svårt det kan vara att släppa taget om dem.

MÄNNISKAN I GLAPPET

I glappet mellan föreställning och verklighet, där någonstans finner Bosse Lindquist till slut människan. Inte för att han medvetet söker förlorarna, han svartmålar inte. Men på något sätt lyckas han ändå alltid lyfta fram det mänskliga. Dokumentären om Paolo Macchiarini är ett bra exempel.

När Lindquist började följa den världsberömda kirurgen för snart tre år sedan visste han inte vad han skulle finna. Mycket talade ännu för att han var på väg att revolutionera transplantationskirurgin i hela världen. Men där fanns frågetecken och Macchiarinis forskning innehöll en hel rad tveksamheter. De operationer han genomförde på både sjuka och på det hela taget friska patienter gav intrycket av att vara chansartade experiment. De understöddes visserligen av ett antal framstående forskare men saknade, vid närmare granskning, kvalificerat vetenskapligt stöd.

– Macchiarini har samlat en stor grupp supporters runt om i världen, en egen krets av forskare och en egen kanon som står emot påverkan utifrån. Det finns inte på kartan hos honom att bli ifrågasatt. Just därför är han väldigt svår att stå emot och man sugts lätt in i hans värld. Den här typen av karismatiska personligheter kan vara avgörande för att skapa explosiva rörelser i vilket sammanhang de än uppträder.

Karolinska Institutet visade sig inte heller vara immun mot Macchiarinis karisma.

– Men denna vetenskapens högborg? Man tror ju inte att det kan ske där.

– Nä, det är det som är mest absurt i den här historien. KI är ju en plats där det finns extremt skarpsynta och ifrågasättande människor. Forskare vars hela genialitet ligger i att

ifrågasätta och tänka nytt. Men även där kan tydligen sådana här sekt- drag utvecklas hos vissa människor. Gruppbildningar med extrem motståndskraft mot ny kunskap och om- tolkningar. Det blir paradoxalt.

En av förklaringarna till att det är så svårt att släppa greppet om en felaktig karta är nog löftena om en hägrande skatt. I så gott som alla Bosse Lindquists berättelser kan man se hur tvivelaktiga metoder försvarats just med löften om framtida välsignelser.

– Man kan ju förstå argumenten, det är verkligen svåra moraliska frågor det handlar om. Är det okej att det dör tio nu om vi räddar tiotusen

Den som är bra på att övertyga andra kan också lura sig själv in i en moralisk återvändsgränd

om tio år? Men då tänker jag, hur säkra är vi på det? Hur mycket är önsketänkande? Man kan tycka att det minsta som skulle krävas för att människor skulle offra sig frivilligt på vetenskapens altare vore en vetskap om att det fungerar och resulterar i data som är solida, sanna och kan användas. Det argumentet gäller Röda Khmererna och den svenska rebellrörelsen också: Kommer det verkligen att bli bra? Finns det något som tyder på att de åtgärder man är beredda att ta till leder till något gott?

KONKURRENS OCH RETORIK

Ju längre tiden går desto högre blir de moraliska insatserna, tycks Bosse Lindquist mena. Ju mer man har åstadkommit desto mer att rättfärdiga. I bakgrunden till

Macchiarini-historien framskymtar hur dessa insättningar successivt stigit under de gångna tio åren. Kanske hade Macchiarini helt enkelt passerat gränsen för när det går att dra sig ur. Den ökande konkurrensen om forskningsmedlen har dessutom gjort konsten att övertyga ännu mera utslagsgivande för anslagsgivningen. Men retorik är tveeggad. Den som är bra på att övertyga andra kan också lura sig själv in i en moralisk återvändsgränd.

– En tydlig förändring inom vetenskapssamhället under de senaste tio, tjugo åren är att det blivit viktigt att kunna sälja in sina idéer kortsiktigt. Du måste göra det troligt att du inom ett år eller inom tre år kommer att kunna presentera fantastiska forskningsresultat för att alls få några anslag. Det gör att säljande personligheter som Paolo Macchiarini premieras.

Men brukar det inte heta att forskare håller ett kritiskt öga på varandra? Bosse Lindquists slutsats från Macchiarini-fallet är att forskarna blivit så specialiserade att kontrollen inom en smal specialitet tenderar att urholkas. Då blir avståndet till politiken, eller för den delen religionen, inte längre heller så stort som man skulle kunna tro.

Macchiarini har rört sig mellan tre olika forskningsfält som annars är tämligen skilda från varandra: materiellära, stamcells forskning och kirurgi. Han har tillskrivits kompetens inom alla tre. Detta har inneburit, menar Bosse Lindquist, att det nästan inte funnits någon som haft möjlighet att kontrollera det han säger. Dessutom har det rört områden till vilka man under den här perioden knutit extremt höga förväntningar.

– Jag tror faktiskt att icke-religiösa människor, till exempel fysiker, som bygger sin världsbild på det som är bevisbart, också lätt kan bedra sig själva. Det ligger något slentrianmässigt i det. Det mesta man tror är ju

institutionellt bevisat, inte något man själv dubbelkollat. Man litat på det. Har hela KI gått i god för den och den nobelpristagaren, är det publicerat där och där... ja, då är det så.

Vem som i trängt läge har civilkurage och vem som inte har det, är inte självklart. Om Bosse Lindquist råkade ut för en olycka skulle han gärna se att någon av rebellerna från hans reportage var i närheten. Han är övertygad om att de inte skulle dra sig för att hjälpa till.

– Det är så slående det där, att godheten är... god. Det fanns verkligen många goda människor bland Rebellerna. Man kan ju se i många sammanhang att det är godheten som driver människor. Att det är den de ger sitt liv för. Och så kan det ändå gå så

fel. Den är nog den paradoxen som lockat Bosse att undersöka de utopiska projekten. Men var går egentligen gränsen mellan det goda och det onda? Hos dem Lindquist intervjuar förutsätter han alltid någon sorts godhet. Han tror dem om att också vilja få fram sanningen.

– Det är väldigt svårt att porträttera en person man inte tycker om. Man måste dela åtminstone några grundläggande värderingar för att det ska gå att samarbeta. Annars fungerar inte min intervjuemetod. Den bygger på att intervjupersonen också vill förstå bättre vad som hänt. Vill de bara mörka så är det kört.

Han vet själv aldrig vad han ska få fram i sina undersökningar och väntar i det längsta med att dra slutsatser.

– När det gäller Rebellerna blev det ganska snabbt uppenbart att de hade gjort saker man inte får göra. Men det stod också klart att de var goda människor som försökte bygga någonting som de trodde på. Den goda aspekten var väldigt stark och det tog ganska lång tid innan jag träffade på människor i rebellrörelsen som jag verkligen kände att här... blev det lite läskigt.

– Men du träffade sådana också?

– Ja, jag träffade såna också, men de vill inte bli intervjuade. Att jobba som jag gör bygger på ett ärligt försök att förstå deras värld och deras egen bild av vad som hänt. Hur de själva har rättfärdigat det de gjort och också är intresserade av det.

AMBIVALENS

Resultatet rymmer därför alltid ett mått av ambivalens. Som lyssnare eller tittare får man flera möjliga utgångar. Bosse vill ha det så.

– Absolut, jag tror ju inte att det finns en absolut sanning, i alla fall inte som jag kommer att hitta. Jag ser det i stället som att jag söker den just nu mest troliga förklaringen till vad som hänt.

– Är det till slut sanningen om människan du är ute efter? Är det detta dina reportage handlar om?

– Det gör de nog på ett sätt som jag inte själv är riktigt säker på. Någonting sådant är den starka drivkraft som jag själv inte riktigt förstår, men det känns som ett stort privilegium att få intervju till exempel Rebellerna eller Macchiarini. De ger mig en möjlighet att förstå... vad det nu är. Jag tycker det är en poäng att kunna få empati för Paolo Macchiarini och börjar fundera på hur det är att vara i hans kläder. Att kunna sätta sig själv i hans ställe.

Den inlevelseförmågan präglar också programmen om Rebellerna. I programmen ser vi unga, glada och kreativa människor. Hur kunde de lockas in i något så destruktivt som en

REBELLERNA

Bosse Lindquists reportage Rebellerna berättar historien om hur en grupp svenska rödgardister under våren och sommaren 1968 försökte starta en underjordisk maoistisk kärntrupp, organiserad i hemliga celler. Dessa rebeller tog fångar och höll egna rättegångar. Man skilde barn från sina föräldrar och beslagtogs medlemmars tillhörigheter. Ledamöter var stationerade i olika lägenheter i Stockholm och Uppsala. Organisationen var kopierad från

våldsamma kommunistiska gerillagrupper i världen och byggde på en line-of-organization där medlemmar i en cell inte har kunskap om den övriga verksamheten. Allt i syfte att hindra medlemmar att avslöja hemligheter under tvång. Man planerade också att med våld reformera eventuella avvikare. Bosse Lindquists TV-dokumentär gick nyligen i repris i SVT (28/2) och ligger på svt-play. Radioprogrammet kan avlyssnas på: <http://t.sr.se/JHIJla>

politisk sekt där man utsatte varandra för en sådan utstuderad grymhet? Somliga var ju farligt nära att döda i den ideologiska renhetens tjänst.

Bosse Lindquist vill inte lyfta fram en enskild faktor som förklaring till detta drag av fanatism. Analysen måste ta hänsyn till psykologiska, sociala såväl som historiska omständigheter. Kina och maoismen var ”extremt inne”. Till och med *Dagens Nyheter*s chefredaktör Olof Lagercrantz hylade Mao och beskrev det Röda gardena som några som skulle förändra världen i positiv riktning. Även inom mainstream-media fanns ett helgonförklarande av Mao och av kulturrevolutionen, menar Bosse Lindquist.

Det låg i luften att det var rätt att riva ner det gamla för att bygga något nytt. En förväntan på att de unga skulle visa vägen gav rebelltankarna legitimitet. Och så var det här med ledaren. Den politiske sektledaren Francisco Sarrion var inte bara en karismatisk person under en tid då information tog lång tid på sig att färdas från ena sida av jordklotet till den andra. Här fanns någon som själv hade varit med under kulturrevolutionen i Kina och hade direktinformation.

– Han hade ingått i en västerländsk brigad i Peking bara ett halvår tidigare och satt inne med berättelser inifrån. Han kunde berätta hur det gick till, vad som krävdes, vad som var rätt och fel. Han hade i det närmaste totalt tolkningsföreträde. Om någon ifrågasatte blev han eller hon helt utskopad – det var ju som att ifrågasätta kulturrevolutionen själv.

UNIK INSIKT

Det slår mig att den här typen av särskild kunskap, en särskild *gnosis*, också förekommer inom vissa religiösa grupperingar där ledaren ger sken av att ha en egen, unik insikt. Ett liknande inslag finns av allt att döma i Macchiarini-affären där Macchiarini själv, med sin trippelkompetens från

materiellära, stamcellsforskning och kirurgi, får ett enormt inflytande i en vetenskaplig grupp vars medlemmar trots allt förutsätts vara kritiska och prövande.

Bosse Lindquist menar att sådana här klickbildningar har en viss livscykel och förändrar karaktär under

Icke-religiösa människor som bygger sin världsbild på det som är bevisbart kan också lätt bedra sig själva

processen gång. De kan, som i Rebellernas fall, börja som en alternativ livsstil, präglad av experimentlust och upptäckarglädje, för att med tiden bli allt mer rigida. Förklaringarna finns både i interna faktorer som externa. Ett ökat motstånd utifrån kräver bättre sammanhållning vilket leder till en mer begränsad kommunikation och ett alltmer hierarkiskt ledarskap.

Människor reagerar på en sådan här utveckling på olika sätt. En del tar avstånd, andra tilltalas av det som sker. I Rebellrörelsen var det många

som hoppade av när det blev mer enkelspårigt. Har man bekämpat sin pappa i 20 års tid vill man inte ha en ny som talar om precis vad jag ska göra. Det är tydligt att avhoppet blir mer och mer dramatiska ju längre utvecklingen går.

Telefonen har ringt ett antal gånger under vårt samtal. Bosse kastar sig in i mediakarusellen igen. Men innan jag går måste jag få fråga varifrån hans drivkraft kommer. Han berättar att han tidigt i livet blev intresserad av gruppillusioner. De vita elefanterna i rummet som alla ser men ingen låtsas om.

– Ja, det hjälper ju att ha blivit mobbad, säger han. Är du mobbad tvingas du fundera över vad fan det är som pågår i en grupp. Varför alla tycker på ett visst sätt. Vad som avgör vilka som är dumma och vilka som är schyssta och så vidare. Det här händer ju i alla grupper, hela tiden. Har du väl fått upp ögonen för det ser du det överallt. Jag drivs fortfarande av att försöka förstå vad det gör med oss.

När vi ändå talar om sanning och försoning är det svårt att förbigå frågan om skuld.

– Sanning handlar ju om att ta reda på vad som har hänt och ibland också vem som är skyldig ...

– Vet inte om det är jag som är feg, men när det kommer till att straffa vill jag inte vara med längre. Jag är inte ute efter att straffa, utan efter att förstå och visa, att blottlägga.

MAGNUS NORDQVIST

Frilansskribent, förläggare och ansvarig för verksamhetsutveckling på Sankt Ignatios.